

INSTITUCIONALNI IZOMORFIZAM U EKONOMIJI: DA LI JE RAČUNOVODSTVO DRUGAČIJE?

Slavica Manić¹

E-mail: slavica.manic@ekof.bg.ac.rs

Danica Jović²

E-mail: danica.jovic@ekof.bg.ac.rs

Apstrakt: *Nesumnjivo je da je globalna kriza u prethodnoj deceniji reafirmisala pitanje neophodnosti značajnih promena u ekonomskoj teoriji i politici. Međutim, utisak je da se ekonomska profesija u oba domena odlučila za pragmatizam (postupanje po simptomima). Uzrok ovakvog opredeljenja je, s jedne strane, umanjivanje značaja potrage za „novom normalnošću” u ekonomskoj teoriji u odnosu na pitanje modifikovanja ekonomske politike novonastalim uslovima. S druge strane, neproduktivna ambivalentnost ekonomske profesije je, takođe, došla do izražaja: ekonomisti su ukazivali na mnoštvo propusta u dominantnoj paradigmi, pledirajući za više pluralizma, ali nisu ponudili eksplicitno formulisanu alternativu mainstream-u.*

Imajući navedeno u vidu, namera nam je da u ovom radu argumentujemo sledeće tvrdnje: a) aktuelno stanje u ekonomskoj profesiji korespondira prisustvu svojevrsnog (osobenog) izomorfizma, usled čega je autohtono transformisanje većeg broja ekonomista u pravcu koji nije omeđen dominantnom metodologijom malo verovatno; b) izomorfne promene u oblasti računovodstva posledica su normativnih pritisaka, tj. odvijaju se dominantno pod uticajem međunarodnih profesionalnih organizacija, koje definišu metode rada i uspostavljaju kognitivnu osnovu i legitimitet za autonomiju ovog zanimanja.

KLJUČNE REČI: INSTITUCIONALNI IZOMORFIZAM, MAINSTREAM, RAČUNOVODSTVO

JEL KLASIFIKACIJA: A11, A14, M41

---

¹ Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

² Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

INSTITUTIONAL ISOMORPHISM IN ECONOMICS: WHETHER ACCOUNTING IS DIFFERENT?

Abstract: *There is no doubt that the global crisis in the previous decade reaffirmed the question of the necessity of significant changes in economic theory and policy. However, the economic profession seemed to opt for pragmatism (reacting on symptoms) in both of above-mentioned domains. The reason for such determination is, on the one hand, the diminishing importance of its search for "new normal" in economic theory comparing to the issue of modifying economic policy according to the new conditions. On the other hand, the unproductive ambivalence of the economic profession was also manifested: economists pointed to a multitude of omissions in the dominant paradigm, pleading for more pluralism, but did not offer an explicitly formulated alternative to the mainstream. Having that in mind, in this paper we intend to argue the following claims: a) the current situation in the economic profession corresponds to the presence of distinctive kind of isomorphism, which is why the autochthonous transformation of economists in a direction not limited by dominant methodology is unlikely; b) isomorphic changes in the field of accounting are a consequence of normative pressures, i.e. they take place predominantly under the influence of international professional organizations, which define the methods of work and establish the cognitive basis and legitimacy for the autonomy of this profession.*

KEYWORDS: INSTITUTIONAL ISOMORPHISM, MAINSTREAM, ACCOUNTING

JEL CODE: A11, A14, M41

1. UVODNA RAZMATRANJA

Izraz izomorfizam koristi se u ekonomskoj nauci sa manjim ili većim intenzitetom u poslednjih četrdesetak godina, a u najpribližnijem značenju reči podrazumeva modifikaciju i prilagođavanje putem oponašanja kojim se ostvaruje strukturna sličnost određenog tipa. Ideja je izvorno formulisana (a termin u pomenutom značenju upotrebljen) u radu Kanterove,³ deceniju pre daleko

---

³ Kanter (1972), str. 150 i 153-154.

čuvenijeg i citiranijeg teksta Di Mađa i Pauela, koji su koncept razradili na način koji je postavio fundamente kasnijeg korišćenja ovog izraza.⁴

Jedan od primera koji ukazuje da je ovaj koncept i danas aktuelan pronašli smo u delu „Institucije i privreda”, Frančeska Duine, koji tvrdi da „široko rasprostranjeno prilagođavanje određenim modelima i mitovima stvara organizacije koje izgledaju i ponašaju se slično.”⁵ Po ugledu na svoje prethodnike, on potencira nijansirano razlikovanje tri mehanizma putem kojih dolazi do institucionalne izomorfne promene: prinudnog, mimetičkog i normativnog. Prisilnim putem (tj. prinudom) dominantne institucije primoravaju druge entitete da se pridržavaju određenog kodeksa ponašanja (jer će se, u suprotnom, suočiti sa nekim vidom „kazne” za neposlušnost). Želja za mimetičkim ponašanjem (oponašanjem) onih koji se percipiraju kao uspešni izražena je i u trenucima kada pravila nisu jasna, a neizvesnost otežava donošenje odluka. Konačno, normativni izomorfizam opisuje usvajanje prihvaćene prakse koja se širi formalnim kanalima (obrazovanjem i obukom) ili neformalnim putem, pri čemu entiteti preduzimaju određene radnje jer su motivisani navikom i društvenim prihvatanjem. Konotacija koja se pripisuje pojmu izomorfizma, vremenom je evoluirala, budući da ishodi ponašanja koji vode ka „jednoobličju” ili homogenizaciji nisu produkovali jednoznačne, očekivano pozitivne, rezultate. Stiče se, takođe, utisak, bar kad je reč o ekonomiji, da su istraživači ispoljavali težnju za proučavanjem različitih načina ispoljavanja institucionalnog izomorfizma, pronicanjem u šire domene njegove egzistencije (ne samo u odnosima između organizacija, već i u relacijama između privreda (i društava)).⁶

Naša ideja motivisana je sličnim razlozima, ali je fokus drugačije i na prvi pogled uže postavljen. Namera nam je da istražimo pitanje prisutnosti i/ili opstajanja svojevrsnog institucionalnog izomorfizma unutar akademske ekonomske profesije, koje indirektno implicira da su mogućnosti značajnije (paradigmatske) transformacije u ekonomiji limitirane, što ide u prilog u novijoj literaturi sve prisutnijim (a po našem mišljenju sasvim opravdanim) tvrdnjama o pretežno negativnoj konotaciji koja prati ovaj fenomen u današnje vreme.

---

⁴ DiMaggio and Powell (1983).

⁵ Duina (2011), str. 88.

⁶ Za razliku od DiMađa i Pauela, koji su institucionalni izomorfizam proučavali na nivou organizacija, tri decenije kasnije ovaj izraz je postao moderan u razvojnoj politici, pri čemu se fokus premešta na države i matrice ponašanja u međunarodnim odnosima. O tome šire pogledati u: Pritchett et al. (2010); Addison et al. (2015).

Da li su ekonomisti, opredeljeni za bavljenje naučnim radom, skloni da svoje istraživačke napore usmeravaju u skladu sa realnim ekonomskim problemima, ili je njihova motivacija determinisana pritiscima ili podsticajima koji su dominantno povezani sa napredovanjem u karijeri? Da li ideje i stavovi koje zastupaju štite akademski diskurs, kao i širu (društvenu) javnost od štetnih uticaja njihove eventualne ideološke pristrasnosti? Da li je situacija u oblasti računovodstva drugačija od stanja u ekonomskoj nauci u načelu? Da bismo pružili valjan odgovor na navedena pitanja, u naredna dva poglavlja ćemo analizirati organizaciju savremene ekonomije, čija *unutrašnja struktura jezgra i periferije* upliviše na praksu ekonomske metodologije i ekonomsku profesiju generalno, oblikujući ponašanje ekonomista na način da se isto upodobljava po uzoru na primere onih koji su percipirani kao uspešni. Potom ćemo proučiti da li je i po čemu računovodstvo drugačije, s obzirom na razlike u prirodi discipline, predmetu istraživanja i institucionalnom okviru.

2. ZAŠTO JE VAŽNA DRUŠTVENA ORGANIZACIJA EKONOMIJE?

U vreme kad je ekonomska nauka počela da dobija na značaju, prirodne nauke su već bile etablirane i uspevale su da ustanove i pruže objašnjenja zakonitosti koje u datim oblastima postoje. U raspravama između dve grupe autora, onih koji su zastupali gledište da bi društvene nauke (samim tim i ekonomija) trebalo da razvijaju svoju metodologiju i drugih, koji su se zalagali za prihvatanje pozitivističke metodologije „uvezene” iz prirodnih nauka kao primenjive na sve naučne discipline, pozitivisti su dominirali. Većina ekonomista, dakle, složila se sa idejom da bi disciplina koju proučavaju morala biti vrednosno neutralna, a preuzimanje metodologije prirodnih nauka (kao pozitivističkog uzora) produkovalo je određene posledice i po samu ekonomsku nauku.⁷ Njen dalji razvojni tok pratilo je skoro „ukinuto” interesovanje za sopstvenu istoriju i tradiciju, razvoj analitičkih oruđa koji joj je obezbedio relativno nezavisan status u korpusu društvenih nauka, netolerantnost za pristupe koji ne zadovoljavaju standarde rigoroznosti,⁸ a sve navedeno rezultiralo je jasnim razgraničenjem jezgra (ortodoksije, tj. *mainstream*-a) i periferije (heterodoksnih koncepcija).⁹

---

⁷ Dow (2005), str. 71.

⁸ Fine (2003), str. 148.

⁹ Davis (2019), str. 411.

U navedenoj polarizaciji jedino se ortodoksna gledišta smatraju autohtonim i poistovećuju sa disciplinom. Podela na jezgro i periferiju je hijerarhijska po dva osnova: prvo, ono što predstavlja srž discipline dominira nad onim što pripada periferiji i drugo, ono što se smatra jezgrom determiniše ponašanje celine, bez obzira da li se i na periferiji nešto dešava.¹⁰ Dakle, iako se diskusije konceptualnog karaktera odvijaju i unutar jezgra i na periferiji, one su odvojene i pretpostavljaju, bilo eksplicitno ili implicitno, egzistiranje pomenutog polariteta koji ekonomiju kao disciplinu identifikuje sa ortodoksijom (kao njenim jezgrom), zbog čega se sva druga viđenja tretiraju potcenjivački ili uz primetno nipodaštavanje.¹¹ Dejvis u vezi s tim navodi četiri pitanja na kojima se marginalizovanje heterodoksnih (nestandardnih) stanovišta najočitije primećuje:¹² a) kvantitativno rezonovanje kao standard koji ortodoksija postavlja zadobija primat u najuticajnijim časopisima, dok se kvalitativni argument smatra „prednaučnim” načinom izražavanja; b) poistovećivanje prave nauke sa apstraktnim načinom iznošenja pretpostavki, potiskuje heterodoksno stanovište o istorijski utemeljenoj ekonomiji na poziciju osiromašene nauke; c) pozitivistički karakter ekonomije kao nauke koja „operiše” vrednosno neutralnim činjenicama sva gledišta koja potenciraju ulogu vrednosti u formulisanju ekonomskih propozicija smatra nenaučno utemeljenim; d) raznolikost u istraživanju i nastavi je poželjna ukoliko je uklopiva u „glavni tok”, odnosno ako pretpostavlja razradu i nastavak dominantnog stanovišta u ekonomskoj nauci.

Ovakvo strukturiranje društvene organizacije ekonomije determiniše šta su prihvatljivi metodološki argumenti (odnosno, kako ekonomisti procenjuju njihov relativni značaj), čime se oblikuje teorija, a posredno i praksa ekonomije. Kako to utiče na ekonomsku profesiju? Da li se i kada dovodi u pitanje dominantna paradigma? Podrobnije razmatranje stavova ekonomista, preispitivanje njihovih gledišta, ali i discipline u celini, po pravilu se javlja neposredno nakon većih ekonomskih (privrednih) kriza. Naime, nemogućnost da se na odgovarajući način reše važni teorijski i praktični problemi (pogotovo neuspesi ispoljeni u potonjem segmentu) inicira otvaranje fundamentalnih pitanja vezanih za prirodu i suštinu ekonomije, dok je gubitak poverenja u ekonomiste samo prirodni odraz

---

¹⁰ Davis (2019), str. 412.

¹¹ Jedan od primera kakav je odnos prema heterodoksnim (ne-neoklasičnim) ekonomistima navodi Džon Bari: “U medije se skoro bez izuzetka pozivaju ortodoksni ekonomisti koji se, po pravilu, predstavljaju kao ekonomski eksperti; u retkim prilikama kad dobiju priliku da govore, neoklasični ekonomisti se označavaju kao politički komentatori.” Vidi: Barry (2016), str. 305.

¹² Davis (2019), str. 416-418.

nezadovoljstva rezultatima koje disciplina ostvaruje.¹³ Otuda ne iznenađuju optužbe koje se (desetak godina nakon poslednje krize) upućuju *mainstream* ekonomskoj teoriji i njenoj primeni u praksi, a koje sugerišu da dominantna paradigma ne samo da nije predvidela krizu, već je istoj doprinela na sledeće načine: a) istiskivanjem i marginalizovanjem drugačijih ekonomskih perspektiva koje su mogle da identifikuju sistemske nedostatke u globalnoj ekonomiji; b) davanjem lažnog osećaja intelektualne sigurnosti (u njenom okrilju kreiranim) teorijama koje su bile jedini vodič za donošenje ekonomskih odluka i politika.¹⁴

Globalna finansijska kriza i njene posledice dale su, dakle, novi impuls odranije poznatim kritikama. *Mainstream* ekonomisti su na njih reagovali različito. Među pripadnicima ortodoksije dominirala je tzv. psihologija poricanja, kojom se ne prihvata odgovornost za krizu, potpuno prenebregavaju greške u konstrukciji intelektualne neoklasične „građevine”, a teret odgovornosti prebacuje na druge ili pripisuje „nedostatku mašte”.¹⁵ Pride se naglašava da je *mainstream* načinio dugo očekivani empirijski zaokret,¹⁶ usled čega se kod ove grupe ekonomista ne nazire potreba ili namera za dubljim reformisanjem ekonomije od navedenog. Daleko je manji broj onih sledbenika ortodoksije koji su skloni da je kritikuju (iznutra). Mada je reč o primedbama upućenim od strane eminentnih, davno etabliranih, imena u ekonomskoj nauci,¹⁷ ni oni nisu ponudili predloge koji impliciraju radikalnu modifikaciju u ekonomiji.

Pesimističnosti prognoza koje se tiču značajne transformacije ekonomske nauke doprinosi i stanje na njenoj periferiji, koje je odavno zabrinjavajuće. Pre više decenija u Sjedinjenim Američkim Državama otpočelo je sistematsko isključivanje istorije i metodologije ekonomije iz programa doktorskih studija, a taj trend raširio se i u Evropi (tako je, na primer, ugašen program koji je na Univerzitetu u Amsterdamu objedinjavao istoriju ekonomije i ekonomsku

¹³ Hausmann and McPherson (2012), str. 226.

¹⁴ Barry (2017).

¹⁵ U pismu koje je britanska Akademija nauka uputila Kraljici kao odgovor na njeno pitanje (Zašto ekonomisti nisu predvideli nadolazeću krizu?), između ostalog, stoji: „...iza neuspeha da predvidite vreme, razmere i težinu krize i da je rešite stoji mnogo uzroka... uglavnom je to neuspeh kolektivne mašte mnogih bistrih ljudi, ovde i u inostranstvu, da razumeju rizike po ceo sistem”, Besley and Hennesy (2009), str. 10.

¹⁶ Pod pomenutim zaokretom podrazumeva se izraženije oslanjanje istraživanja na laboratorijske, ali i terenske eksperimente. Ipak, taj zaokret čvrsto je vezan za pozitivizam i sudeći po primedbama, čini se da nije doveo u pitanje suštinu *mainstream* ekonomije: metodološki individualizam, instrumentalnu racionalnost, ravnotežu. Morgan (2016).

¹⁷ Romer (2016); Blanchard (2018).

metodologiju). Ključnu odgovornost za to, po mišljenju nekih autora, snose *mainstream* ekonomisti.¹⁸

Pored toga, iako se vitalnost svakog polja u nauci oplemenjuje povećanjem broja učesnika koji imaju različite intelektualne horizonte, činjenica je da su istorija ekonomije i ekonomska metodologija subsumirane pod filozofiju ekonomije, te prepuštene istraživačima izvorno profilisanim za filozofiju, koji nisu u stanju da razvijaju senzibilnost za probleme u ekonomskoj nauci (koja bi parirala onoj koju poseduju ekonomisti).¹⁹

Situacija na periferiji nije mnogo bolja ni kad je posmatramo iz ugla broja i snage heterodoksnih koncepcija, iako smo svedoci da poslednjih godina izrastaju i množe se organizacije koje nude alternativne načine bavljenja ekonomijom, studentski i širi, društveni, pokreti zabrinuti za budućnost ekonomske nauke.²⁰ To su, između ostalih, *Real World Economic Review*, jedan od najvećih ekonomskih časopisa otvorenog pristupa, zajedno sa Svetskom asocijacijom ekonomista koja broji skoro 15000 članova. Ovi pokreti su dali izvestan zamah postojećim organizacijama koje promovišu alternativne škole mišljenja u ekonomiji, poput: Asocijacije za heterodoksnu ekonomiju, Međunarodne inicijative za promociju političke ekonomije, Studijske grupe za postkejnzijsku ekonomiju, Asocijacije za društvenu ekonomiju, Asocijacije za evolutivnu ekonomiju, Kembričke društveno-ontološke grupe, Unije za radikalnu političku ekonomiju, Instituta zelene ekonomije, Svetske interdisciplinarnе mreže za institucionalna istraživanja. Ipak, i letimični pogled na listu navedenih organizacija dovoljan je da se primeti njihova disperziranost po uže definisanim, a svakako perifernim, područjima ekonomije, čija brojnost ne može nadomestiti neuticajnost istih na jezgro ekonomije.

Povrh svega, ni način na koji teče unutrašnji razvoj etabliranih heterodoksnih pristupa ne daje mesta argumentaciji da će im isti omogućiti veću uticajnost. Uzmimo, na primer, debatu koja se na izmaku prethodnog veka razvila u vezi sa pitanjem da li je srafijanska koncepcija deo postkejnzijanizma ili zaseban pristup. Pomenuta rasprava relativno brzo je okončana i smatra se besplodnom, budući da smo za rezultat dobili stanje koje nije ojačalo istraživačke

---

¹⁸ Videti: Pagano (2004); Lee (2007); Davis (2019); Morgan (2018). Čak je i Mark Blaug, koji je veći deo svog života bio naklonjen ortodoksiji, vremenom postao ogorčen zbog njenog potiskivanja ovih disciplina. Videti: Blaug (2003), str. 10.

¹⁹ Videti argumentaciju Džona Dejvisa u: Morgan (2018), str. 138.

²⁰ Morgan (2016).

pozicije postkejnzijanaca, ali je definitivno u istoriju poslalo srafijanski pristup (čiji se „poluživot“ održavao i opstajao do trenutka završetka rasprave). Nasuprot tome, sukob dve struje unutar *mainstream*-a (tradicionalne neoklasike i ideja Kanemana i Tverskog), koji se odigravao u slično vreme, evoluirao je tako da je vremenom osnažena argumentacija potonjeg „tabora“, ali to nije prouzrokovalo štetu za *mainstream* u celini. Isti je ojačao i zahvaljujući bihejvioralnoj ekonomiji, koja je kooptirana u njegovo okrilje, sa mogućnošću da se bavi samo tehničkim pitanjima u teoriji odlučivanja.²¹

Primeri koje smo naveli pokazuju da smo svedoci evolucije relativno autonomnih zajednica, koja je rezultirala izvesnim promenama „pejsaža“ u ekonomiji, ali ne i bitnijom izmenom odnosa snaga između jezgra i periferije. Stoga su očekivanja da će, nakon poslednje globalne krize, nastupiti radikalnije izmene koje tangiraju sadržaje, ali i načine na koje se ekonomija proučava, i ovaj put izneverena.²²

3. INKLINIRANJE IZOMORFIZMU: PRIRODNO STANJE EKONOMSKE PROFESIJE?

Hijerarhijski konceptualni karakter ekonomije nije upitan samo zbog činjenice da su heterodokсна gledišta marginalizovana i manje „vidljiva“. On je istovremeno problematičan sa stanovišta konsekvenci koje produkuje po disciplinu u celini.²³ Ortodoksija je, očigledno, moćan diskurs, vrlo uticajan u svetu ekonomske nauke i politike. Takva pozicioniranost joj (uprkos očiglednim neuspesima teorije i stvarnim posledicama po naše živote) omogućava da perpetuira identične obrasce, promovisanjem i nametanjem sopstvenih, rigidnih standarda, kojima se akademska ekonomska profesija mora prilagoditi. Zbog toga ćemo u nastavku ukazati upravo na one osobenosti ekonomije (poseban značaj rangiranja časopisa, upravljanje disciplinom od strane grupe uticajnih ekonomista, dominacija ekonomista visoko rangiranih institucija na uredničkim pozicijama prestižnih časopisa) koje oblikuju ponašanje ekonomista na način koji je oličenje (pre svega) prinudnog institucionalnog izomorfizma.

---

²¹ Davis (2019a); Dow (2013).

²² Džon Dejvis opisao je gore pomenuti pejsaž na sledeći način: “Globalna finansijska kriza bila je egzistencijalna za neoliberalnu politiku i konvencionalnu makroekonomiju... ali su njihovi efekti na metodologiju i ekonomiju bili u najboljem slučaju skromni”, Morgan (2018), str. 138.

²³ Wright (2019), str. 103.

Podsećanja radi, isti se najčešće javlja kao rezultat formalnih i neformalnih pritisaka u situacijama kad su između učesnika prisutni odnosi zavisnosti. Izmene se mogu vršiti i radi postizanja kompatibilnosti sa okruženjem i sticanja određenog legitimiteta. U ovom slučaju izomorfizam je ograničavajući proces koji nameće (direktno i eksplicitno ili suptilno) način na koji se modifikacija mora sprovesti. Na to su ukazali i autori jednog od novijih istraživanja,²⁴ proučivši kako akademsko okruženje oblikuje mlade naučnike čime upliviše na vrednosti i ciljeve budućih generacija u ekonomskoj profesiji. Činjenica je da u akademskom svetu ekonomske nauke već dugo egzistira svojevrsna „opsednutost” objavljivanjem u top 5 časopisa (*American Economic Review, Econometrica, Journal of Political Economy, Quarterly Journal of Economics, Review of Economic Studies*). Dakle, uprkos konstantnoj potrazi za raznolikošću, ovi primeri su „detektovani” kao oni koje bi valjalo izabrati (što korespondira ponašanju u kojem se jednostavno selektuju uspešni modeli kao oni koje bi trebalo slediti).²⁵ Iza takvog opredeljenja stoje racionalni razlozi: politike zapošljavanja, plata i ostalih oblika nagrađivanja (dodele priznanja), napredovanja (unapređenja po zvanjima), ali i procene istraživačkih predloga evaluiraju se na osnovu broja objavljenih radova u pomenutim časopisima ili potencijala da generišu radove koji će u njima biti publikovani. Drugim rečima, objavljivanje tekstova upravo u ovim časopisima davno je postalo profesionalni standard. Ispostavilo se da je to najefikasnije sredstvo za povećanje šansi za angažman u top departmanima: kandidati sa dva ili više publikovanih radova u pomenutim časopisima (u odnosu na protivkandidate sa sličnim brojem publikacija u drugim referentnim časopisima) u periodu od 1996. do 2010. godine, imali su, u proseku, 2.6 do 3.5 puta veću šansu da ih zaposli neki od 35 najcenjenijih ekonomskih odseka (departmana) u SAD.²⁶ Ovo je očigledan primer da je prilagođavanje putem oponašanja opravdano, budući da je reč o primeru koji produkuje pozitivne ishode, tj. one koji su rezultirali „adaptacijom mimikrijom”.²⁷ Uočavamo, takođe, da su radnje povezane sa mimetičkim izomorfizmom postale deo profesionalnog standarda ponašanja unutar organizacionog polja. S obzirom na činjenicu da adaptacija mimikrijom omogućava socijalizaciju i društveno prihvatanje, ovde ima i elemenata

---

²⁴ Hekman and Muktan (2018), str.

²⁵ Di Maggio and Powell (1983), str. 150.

²⁶ Hekman and Muktan (2018), str. 11-12.

²⁷ Izraz je upotrebio Krause (2013), str. 2. Budući da prilagođavanje aktera u ovoj situaciji nije dobrovoljno, već iznuđeno, svrstali smo ga u prinudni izomorfizam, iako je jasno da je ono načinjeno po ugledu na one koji su identifikovani kao najbolji ili vodeći, što znači da bar delimično odgovara mimetičkom tipu izomorfizma.

normativnog izomorfizma.²⁸ Primećujemo, ipak, da je reč o ponašanju koje je u skladu sa pravilima igre definisanim matricom uslovljavanja: ciljani učinak – broj radova u top 5 – povezan je sa snažnim podsticajima – u ovom slučaju angažovanjem na prestižnoj instituciji. To je, zapravo, oponašanje kojem se može pripisati epitet neiskrenog: kao racionalni akteri, pojedinci će usvojiti *sve* što im je sugerisano, ako je to spolja nametnut uslov da se obezbedi zadovoljenje jednog ili više njihovih interesa.²⁹

U prilog tvrdnji da je u pitanju neiskrena mimikrija govori i analiza uticajnosti radova publikovanih u top 5. Sudeći po broju citata (kao meri pomenutog uticaja), stiće se utisak da postoji mnoštvo citiranih radova koje su objavljivali neki drugi časopisi. Takođe, najvažniji radovi iz proteklih pola veka su bili u toj meri inovativni i drugačiji, te im nije pošlo za rukom da zadovolje kriterijume ovih časopisa.³⁰ Pored toga, ispostavilo se da je zacrtani profesionalni standard sa protokom vremena, sve teže dostići. To su dokazali Kard i Delavinja, dokumentujući da se u periodu od skoro četvrt veka (tačnije, od 1990. do 2012. godine) količina dostupnog prostora u ovim časopisima nije promenila, ali je u isto vreme rapidno narastao broj i obim poslatih radova, prolongiran je recenzentski postupak, a udeo odbijenih članaka doživeo drastičniji rast (sa 85 na 94%).³¹ Povrh svega, naučnici koji objavljuju radove u časopisima koji ne pripadaju ovoj kategoriji, upravo su oni koji procenjuju kvalitet potencijalnih kandidata za unapređenje ili zapošljavanje, držeći se isključivo kriterijuma koji tangira publikovanje u top 5 časopisa!³² Tvrdomorni odnosi zavisnosti perpetuiraju se, dakle, uprkos nepostojanju dokaza da je to poželjno sa stanovišta razvoja discipline.

Kad je reč o politici objavljivanja radova, neke ranije studije³³ uspevale su da utvrde da se u ekonomskim časopisima, po pravilu, objavljuju tekstovi onih autora koji su povezani sa urednicima časopisa. Hekman i Moktan upozoravaju da bi valjalo biti obazriv, te imati navedeno u vidu, pogotovo kad se zna da upućivanje na „top 5” predstavlja sinonim za kvalitet radova. U tom smislu oni

---

²⁸ Tuttle and Dillard (2007), str. 393.

²⁹ U suštini, racionalni pojedinci (racionalno) reaguju na institucionalne snage koje deluju i/ili vrše pritisak na njih. Videti: Tuttle and Dillard (2007), str. 404.

³⁰ Akerlof (2020), str. 408.

³¹ Card and DellaVigna (2013), str. 153.

³² To je još samo jedan u nizu dokaza da način na koji ekonomija funkcioniše ima daleko manje veze sa tržišnim procesima, nego sa akumulacijom moći. O tome pogledati u: Morgan (2018), str. 145.

³³ Brogaard et al. (2014).

tvrde da se mora dozvoliti mogućnost postojanja mrežne naklonosti koju ovi časopisi iskazuju prema određenim fakultetima, što u okolnostima kad postoje jake ideološke i/ili metodološke preference (od strane glavnog urednika ili uređivačkog odbora) može prouzrokovati duboke efekte na budućnost discipline na sledeće načine:³⁴ prvo, pristrasnosti imaju direktan efekat, jer smanjuju šanse za radove sa onih fakulteta koji ne udovoljavaju preferencijama urednika (čime se smanjuje broj publikacija za naučnike koji su izvan „mreže”);³⁵ drugo, izražene preferencije uredništva mogu imati dodatni, indirektni, efekat jer podstiču ostale fakultete da se bave isključivo onim istraživanjima koja su po meri urednika u top 5 (a poznato je da njihov urednički staž traje dugo).

Na osnovu navedenog, stiče se utisak da za dalji razvoj ekonomske nauke nije poželjno da se disciplina oslanja isključivo na objavljivanje u top 5 kao meru postignuća u istraživanju i/ili prediktor budućeg naučnog potencijala. Osnovni razlog potiče iz argumentovanih tvrdnji da bi pomenuti trend učvrstio centralizovanu moć oblikovanja profesije u rukama grupice odabranih, te povećao troškove ulaska za nove učesnike koji ne pripadaju takvim mrežama.³⁶ Osim toga, preneglašavanjem značaja ovih publikacija podstiče se praćenje i umnožavanje sličnih radova, na štetu kreativnih, pionirskih studija. Na srodan problem upozoravao je i Akerlof,³⁷ primetivši ustaljenu praksu oslanjanja na rang liste, umesto na čitanje samih radova. Otuda ne iznenađuju predlozi za redefinisavanje i/ili proširenje liste najuticajnijih časopisa, te refokusiranje sa pukog kvantitativnog zahteva o određenom broju publikacija u top časopisima na ozbiljno razmatranje kvaliteta neobjavljenih radnih papira, pogotovo kod naučnika koji rade „na granicama discipline”. Ponuđena su i radikalnija rešenja: preusmeravanje publikacija iz časopisa fiksnog formata kako bi isti postali dostupni svima; na ovaj način bi se kroz dijalog olakšalo disperziranje novih ideja i njihovo testiranje kroz profesionalnu diskusiju, što bi omogućilo dobijanje stručne recenzije u stvarnom vremenu, a istovremeno „razbilo” urednički monopol.³⁸ Time bi se, verovatno, demistifikovalo obesmišljeno citiranje, jer je to pogrešno merilo produktivnosti, budući da je primetno favorizovanje pozivanja na tekstove iz top 5 časopisa, čak i kad su dostupni uporedivi i superiorniji radovi

³⁴ Hekman and Moktan (2018), str. 52.

³⁵ O iskustvima iz prve ruke sa urednicima časopisa koji pripadaju kategoriji top 5 pisali su i Javdani i Čang. Oni su primetili da su jake predrasude često prikrivene velom neizbežno subjektivne prirode procesa odlučivanja urednika, iza koje zapravo leži apsolutna moć koja im stoji na raspolaganju. Videti: Javdani and Chang (2019).

³⁶ Hekman and Moktan (2018), str. 53.

³⁷ Akerlof (2020), str. 410-411.

³⁸ Hekman and Moktan (2018), str. 54.

iz drugih publikacija. Konačno, odustajanje od „opsesije” ovom listom bi predupredilo da se nadalje ovekovečuje kultura kojoj je u prvom planu koherentnost, a ne razvoj originalnih ideja.

Analiza koju su sproveli Hekman i Moktan eksplicitno je ukazala kakve reperkusije po vrednosti i ciljeve ekonomske profesije produkuje institucionalni izomorfizam koji poseduje mimetičke i normativne odlike, ali je dominantno prinudni po karakteru. Ona je, možda nenamerno, otvorila još jedno, čini se važnije, pitanje: da li je opredeljenje većeg dela naučne zajednice u vezi sa onim što predstavlja legitimni ekonomski metod i teoriju zapravo *koherentna ideologija* podvedena pod izraz „akademsko grupno razmišljanje”.³⁹

U literaturi je odavno poznato da je osnovni izvor ideološke pristrasnosti znanje koje kreiraju institucije.⁴⁰ Ortodoksna ekonomija, kao dominantna i najuticajnija institucija u ekonomskoj nauci oblikuje stavove ekonomista koristeći različite kanale. Jedan od njih uspostavlja se, kao što smo videli, oblikovanjem društvenih struktura i normi u profesiji. To rezultira centralizacijom moći i stvaranjem podsticajnih mehanizama za istraživanje, koji zauzvrat ometaju pluralnost, prigušuju kritičko razmišljanje i prodor novih perspektiva, a podstiču usaglašenost, grupno razmišljanje i svojevrsnu lojalnost dominantnoj „ideologiji”. Drugi kanal putem kojeg *mainstream* ostvaruje uticaj je fakultetsko obrazovanje: generacije studenata u prilici su da stiču ekonomska znanja koja se isključivo zasnivaju na metodologiji ortodoksije; to određuje način na koji studenti obrađuju informacije, identifikuju probleme i pristupaju njihovom rešavanju, ali i politike koje favorizuju i ideologije kojih se pridržavaju.⁴¹

Ipak, priznanje da ideologija „boji” stanje u ekonomskoj profesiji imalo bi ogromne intelektualne implikacije, kako teorijske tako i praktične.⁴² Uprkos tome (ili upravo zbog toga), ovo pitanje je tek relativno skoro podvrgnuto empirijskoj

³⁹ Barry (2017). Kad se određeni način konceptualizacije i razmišljanja u ekonomiji proširi, on nije percipiran kao ideološki, već kao normalan, zdravorazumski, pa se alternativni načini razmišljanja o ekonomiji podrazumevano smatraju „besmislenim”. Videti: Barry (2016), str. 306.

⁴⁰ Popper (1962).

⁴¹ Tvrdnje o važnosti načina na koji se predaje sežu od umerenih (da se time utiče na poglede studenata o ekonomskim pitanjima – Rubinstein (2006)) do radikalnih (da to „svedoči o trijumfu ideologije nad naukom” – Stiglitz (2002)).

⁴² Ukoliko bi se priznalo da ekonomija sadrži ideološke pristrasnosti, to bi impliciralo odbacivanje Fridmanove tvrdnje da „pozitivna ekonomija jeste, ili može da bude, „objektivna” nauka u potpuno istom smislu kao bilo koja prirodna nauka” (Fridman (1996), str. 123), na kojoj „počiva” čvrsta pozicija ortodoksije u ekonomiji.

proveri. Javdani i Čang su napravili onlajn anketu u kojoj je učestvovalo 2400 ekonomista (od kojih 92% poseduje doktorat ekonomskih nauka) iz 19 zemalja sa ciljem da testiraju postojanje ideološke pristrasnosti u njihovim stavovima.⁴³ Svi učesnici imali su priliku da se izjasne da li se slažu ili ne sa 15 izjava čuvenih (istaknutih) ekonomista, pri čemu je pravi izvor nasumično promenjen bez njihovog znanja (što je uobičajeno kod primene dobro poznate eksperimentalne tehnike „obmane”). Iako je čak 82% anketiranih tvrdilo da bi u proceni neke tvrdnje pažnju valjalo obratiti samo na sadržaj, bez obzira na autora, a samo retki priznali da je ime autora značajnije od same izjave, eksperiment je pružio jasne dokaze da *ideološka pristrasnost snažno utiče na ideje i sudove ekonomista*.⁴⁴ slaganje ispitanika sa izjavama značajno se smanjuje ukoliko je autor iz heterodoksnog „tabora”; procenjena pristrasnost je izraženija kod ortodoksnih ekonomista; ideološka pristrasnost među ekonomistima muškog pola dramatično je veća u odnosu na njihove koleginice; postoji vrlo značajna razlika u prosečnom nivou saglasnosti među ekonomistima različitih političkih orijentacija; geografske razlike takođe igraju važnu ulogu - manje su pristrasni ekonomisti koji su doktorirali npr. u Južnoj Americi i mediteranskim zemljama poput Italije, Portugalije i Španije, u odnosu na svoje kolege koji su doktorate stekli u SAD, Aziji, Kanadi ili Skandinaviji; rezultati sugerišu da je najmanja ideološka pristrasnost prisutna kod onih čije je glavno područje istraživanja istorija ekonomske misli, metodologija, heterodoksni pristupi, ekonomska sociologija; pored toga, ispitanici koji su završili osnovne studije iz ekonomije ili biznisa (menadžmenta) iskazuju jake ideološke predrasude,⁴⁵ za razliku od onih koji su studirali pravo, istoriju, književnost, a pogotovo antropologiju, sociologiju i psihologiju (budući da ovi učesnici nisu iskazali bilo kakvu ideološku pristrasnost).

I u drugim tekstovima moguće je pronaći obilje dokaza koji sugerišu da vrednosni sudovi ekonomista utiču ne samo na istraživanje i politiku zapošljavanja na prestižnim fakultetima, već i na mreže citiranja, kao i na stavove

---

⁴³ Javdani and Chang (2019).

⁴⁴ Ispitujući verovatnoću različitih nivoa saglasnosti za svaku izjavu, kao i njihov uporedni stepen konsenzusa (koristeći indeks relativne entropije izveden iz teorije informacija), Javdani i Čang su pronašli dokaze jasnog neslaganja ekonomista o širokom spektru ocenjenih tema. S obzirom na to da izjave tangiraju različite elemente dominantne paradigme - uključujući njenu metodologiju, pretpostavke i sociologiju profesije - ili pitanja koja se odnose na ekonomsku politiku, značajno neslaganje ukazuje, pre svega, na paradigmatško razmimoilaženje među ekonomistima.

⁴⁵ Ovi rezultati su u skladu sa rastućim dokazima koji sugerišu da ekonomska obuka, bilo direktno ili indirektno, indukuje ideološke stavove kod učenika. Rubinstein (2006).

ekonomista o pitanjima vezanim za javne politike.⁴⁶ Istraživanje koje su sproveli Javdani i Čang ide korak dalje, jer ukazuje na izraženu ideološku potku u razmišljanju ortodoksnih ekonomista, što u uslovima postojeće društvene strukture ekonomije produkuje štetne efekte po budućnost discipline i ekonomsku profesiju.

4. INSTITUCIONALNI IZOMORFIZAM U RAČUNOVODSTVU

Evolucija istraživačkih metodologija u ekonomiji praćena je živahnom debatom u mnogim „mlađim” disciplinama i / ili podgranama ekonomije. To se odrazilo i na sferu računovodstva, u kojem razvoj računovodstvene teorije i institucionalizacija profesije⁴⁷ predstavljaju dva osnovna pokretača računovodstvenih istraživanja, kako na akademskom, tako i na aplikativnom nivou.

Usvajajući definiciju teorije kao „deduktivnog sistema tvrdnji opadajuće opštosti“, Godfri i saradnici⁴⁸ napravili su pregled evolucije računovodstvene teorije podelivši je u nekoliko faza:

1. „predteorijski period”, do početka XIX veka, doba u kojem nije ponuđena sistematski zasnovana teorija;
2. „opšte naučni period” (1800 - 1955), koji karakteriše postepena zamena *ad hoc* definisane teorije (koja nije u skladu sa praksom) složenijom i detaljnijom (koja pokriva mnoštvo računovodstvenih pitanja i empirijski je zasnovana);

⁴⁶ O uticajima na citiranje pogledati Önder and Terviö (2015); o tome da su stavovi ekonomista o ekonomskoj politici ideološki obojeni pogledati u: Van Dalen (2019).

⁴⁷ Institut ovlašćenih revizora u Engleskoj i Welsu (*Institute of Chartered Accountants in England and Wales - ICAEW*) predstavlja, globalno posmatrano, prvo profesionalno telo ustanovljeno na nacionalnom nivou. Samo nekoliko godina kasnije, u Sjedinjenim Američkim Državama osnovana je Američka asocijacija javnih računovođa (*American Association of Public Accountants - ACPA*), današnji Američki institut sertifikovanih javnih računovođa (*American Institute of Certified Public Accountants - AICPA*). Oba tela i danas funkcionišu, pri čemu je jedino ICAEW, zajedno sa više od 170 nacionalnih profesionalnih tela iz preko 130 zemalja sveta, kolektivni član međunarodnog profesionalnog tela osnovanog 1977. godine - Međunarodne federacije računovođa (*International Federation of Accountants - IFAC*).

⁴⁸ Godfrey et. al. (2000), str. 4-9.

3. „normativni period” (1956 -1970), teorija se zasniva na subjektivnim, (vrednosnim) procenama o tome šta bi računovodstvena praksa trebalo da bude i kritikovana je zbog činjenice da pruža preporuke koje su empirijski nepotkrepljene.
4. „doba pozitivizma” (1970 -), „novi” oblik empirizma koji je usmeren na racionalizaciju postojećih računovodstvenih principa i prevazilaženje problema koji se „pripisuju” normativnoj teoriji: ne bavi se preporukama, već objašnjavanjem stvarnosti i predviđanjem računovodstvene prakse, odnosno pokušava da bude objektivno deskriptivna teorija.

Karakterom i kategorizacijom računovodstvenih istraživanja bavili su se i drugi autori.⁴⁹ Oni su uglavnom saglasni u tvrdnjama da se normativna faza odnosi na period od 50-ih do 70-ih godina prošlog veka,⁵⁰ dok su se pozitivistički „obojena” računovodstvena istraživanja pojavila sredinom 60-ih, da bi postala dominantna istraživačka paradigma u oblasti finansijskog računovodstva tokom 70-ih i 80-ih godina prošlog veka.⁵¹ U suštini, metodologija primenjena u ekonomiji samo je transferisana na računovodstvo, što je uslovalo usvajanje instrumentalističkih argumenata. U prilog stavu da je računovodstvena teorija „ekstenzija „čikaške verzije” programa istraživanja neoklasične ekonomije”⁵² govore i sledeće tvrdnje: Svrha i „cilj računovodstvene teorije je da objasni i predvidi računovodstvenu praksu ... Objasnjenje znači pružanje razloga za posmatranu praksu (za ono što u praksi postoji) ... [S druge strane], prediktivnost

---

⁴⁹ Major (2007), Deegan (2014).

⁵⁰ Ove tvrdnje, između ostalog, imaju potporu u Vatsovom proučavanju trendova u dva vodeća računovodstvena časopisa engleskog govornog područja (*The Accounting Review* i *The Journal of Accounting Research*). Prema njegovim nalazima, u periodu od 1956. do 1963. Godine, od 365 radova objavljenih u *Accounting Review* u 97% slučajeva primenjivan je normativistički pristup. Vatsova pretpostavka je da su na promenu paradigme u računovodstvenim istraživanjima, od normativističke ka pozitivističkoj, značajno uticale promene u poslovnim školama u Sjedinjenim Američkim Državama. Naime, Fordova zadužbina i Karnegi korporacija (*Carnegie Corporation*) iz Njujorka finansirale su izučavanje uticaja različitih faktora i otkrivanje onih koji dominantno utiču na kvalitet obrazovanja menadžera. Watts (1995), str. 299.

⁵¹ Drugim rečima, pozitivistička koncepcija predstavlja *mainstream* računovodstveni okvir. Coetsee (2011).

⁵² Mouck (1990), str. 234.

računovodstvene prakse znači da teorija predviđa neprimećene računovodstvene pojave.”⁵³

Uprkos tome što je bila izložena mnogobrojnim kritikama (posebno zbog isključenja alternativnih pristupa),⁵⁴ pozitivistička računovodstvena teorija i dalje dominira literaturom u ovoj oblasti, zahvaljujući podršci akademskih i profesionalnih „krugova.” Stoga ne iznenađuje činjenica da je i u ovoj oblasti primetna homogenizacija istraživanja koja je produkt dejstva različitih vidova institucionalnog izomorfizma. Uvažavajući stavove Di Mađa i Pauela (koji su detaljno objašnjeni u prethodnim delovima ovog rada) i oslanjajući se na kratak pregled evoluiranja računovodstvene teorije, u nastavku ćemo pokušati da dokažemo tezu da su i u akademskim i u praktičnim – profesionalnim računovodstvenim istraživanjima zastupljena sva tri oblika institucionalnog izomorfizma.

Mimetički izomorfizam, po pravilu je karakterističan za početne faze razvoja određene istraživačke oblasti koja još uvek nije jasno etablirana. Eklatantan primer je nastanak i razvoj računovodstva javnog sektora i kao aplikativne i kao teorijske discipline na Novom Zelandu: u periodu reformskih procesa javnog sektora i u njima izazvanim računovodstvenim promenama dominiralo je preuzimanje i translacija bez ikakvih modifikacija računovodstvene teorije, prakse i upravljačkih modela koji su bili razvijeni i do tada upotrebljavani isključivo u računovodstvu i finansijskom izveštavanju entiteta u privatnom sektoru.⁵⁵

Prema Tatlu i Dilardu,⁵⁶ profesorima na Univerzitetu Južna Karolina i Državnom Univerzitetu Portland, mimetički izomorfizam u računovodstvenim istraživanjima posebno dolazi do izražaja prilikom definisanja ili revizije nastavnih planova i programa u univerzitetskom obrazovanju. Fakulteti se, zapravo, preduzimanjem aktivnosti formulisanja i unapređivanja svojih

---

⁵³ Watts i Zimmerman (1986), str. 2

⁵⁴ Druge teorijske perspektive tvrde da se računovodstvo ne može smatrati neutralnim alatom koji jednostavno odražava stvarnost (Lee i Humphrei (2006), str. 183) ili pukim inputom neophodnim za racionalno donošenje odluka, već društvenom praksom koja se „može razumeti u kontekstu u kojem funkcioniše i deluje” (Carnegie i Napier (1996), str. 7).

⁵⁵ Pallot (1998), str. 3. O savremenim reformama računovodstva javnog sektora videti: Jović (2009).

⁵⁶ Tuttle and Dillard (2007), str. 393.

kurikuluma i silabusa u oblasti računovodstva ugledaju na iskustva i modele koji se primenjuju na renomiranim svetskim univerzitetima.

Zakonski propisi kojima se regulišu različite oblasti (nove discipline) u okviru računovodstva takođe počivaju na najboljim evropskim i svetskim praksama. Po našem mišljenju, u ovakvom kontekstu, mimetički izomorfizam nije a priori negativna pojava. Ono što potencijalno predstavlja opasnost za ispoljavanje njegove negativne strane je neselektivna i nekritična primena računovodstvenih postignuća iz računovodstvene teorije, regulative i prakse drugih računovodstvenih sistema i/ili međunarodne profesionalne regulative koja ne odražava stepen razvoja i zadatke koji se pred određenu, još uvek neetabliranu, oblast (odnosno disciplinu) postavljaju.⁵⁷

Oblici prisilnog izomorfizma daleko su razuđeniji, a njihov intenzitet značajno jači u odnosu na mimetički izomorfizam. Ovakav zaključak posledica je činjenice da se prisilni izomorfizam može manifestovati (a, po pravilu, se to i događa) u svim oblastima računovodstva i sa njima povezanim aktivnostima, a ne samo u novim – neetabliranim. Generalno posmatrano, prisilni izomorfni pritisak u polju računovodstvenih istraživanja ispoljava se, na primer, kroz uticaj akreditacionih institucija koje uplivišu na procese prilagođavanja istraživanja u smeru njihove homogenizacije, ali i kroz ponašanje uredništva renomiranih časopisa koji odbacuju one istraživačke poduhvate koji ne potiču iz prestižnih institucija. Potonji primer u literaturi se dovodi u vezu i sa normativnim izomorfizmom,⁵⁸ a u raščlanjenoj formi proučava se kroz dva osnovna izvora izomorfizma u računovodstvenoj akademskoj profesiji. Jedan je politika objavljivanja računovodstvenih istraživanja u naučnim i profesionalnim časopisima, a drugi je uslovljavanje razvoja karijere istraživača upravo objavljivanjem u onim časopisima koji se smatraju prestižnim. Na ovom polju do punog izražaja dolazi neophodnost poštovanja postulata profesionalne računovodstvene i akademske etike.

Normativni izomorfizam u računovodstvenim istraživanjima takođe je logična posledica činjenice da računovodstvo nigde ne može egzistirati van institucija. Normativni izomorfizam u akademskom domenu produkt je mehanizama i praksi koji pokreću i druga dva oblika institucionalnog

---

⁵⁷ Drugim rečima, negativna strana mimetičkog izomorfizma ispoljava se u onim situacijama kad “institucionalizovane prakse i norme postanu opšteprihvaćene, bez ozbiljnog preispitivanja njihove relevantnosti u konkretnim (određenim) slučajevima”. Tuttle and Dillard (2007), str. 394.

⁵⁸ Tuttle and Dillard (2007), str. 394.

izomorfizma. S obzirom na to da je u svom istorijskom razvoju računovodstvena nauka, ne samo nastala iz računovodstvene prakse već da je sa njom i neraskidivo i suštinski povezana (jer računovodstvo van organizacije nema svrhu), dodatne podsticaje za manifestaciju ovog tipa izomorfizma u oblasti računovodstvene nauke vrši i računovodstvena profesija. U domenu računovodstvene prakse i praktičara, profesionalnih računovođa, normativni izomorfizam posledica je, pre svega, želje da računovodstvena profesija u celini ispuni očekivanja i zahteve nacionalnih računovodstvenih profesionalnih udruženja (asocijacija) i napora da sama profesija opstane u savremenim uslovima globalizovanog privređivanja i komunikacija. Činjenica da su profesionalna nacionalna tela iz gotovo svih zemalja sveta deo međunarodnih profesionalnih udruženja i organizacija i da su se (kao takva) pristupanjem tim telima i organizacijama obavezala na delovanje u skladu sa njihovim ciljevima, u velikoj meri olakšava proces homogenizacije računovodstvenih istraživanja.

S obzirom na neraskidivu povezanost naučnika i praktičara iz oblasti računovodstva potpuno je očekivano da se i računovodstvena istraživanja usmeravaju ka proučavanju i analizi problema čije rešavanje vodi ne samo ka ispunjavanju ciljeva svetski priznate institucije (kao što je IFAC), već i ka iniciranju izmena u računovodstvenoj edukaciji koja prati zahteve globalizovanog tržišta i finansijskog izveštavanja. Pored pripadnosti međunarodnim profesionalnim organizacijama računovođa, članstvo ili aspiracije za članstvo u međunarodnim i regionalnim ekonomsko-finansijskim organizacijama (Međunarodni monetarni fond, Svetska banka, Svetska trgovinska organizacija, Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj, Evropska banka za obnovu i razvoj, Evropska asocijacija za slobodnu trgovinu, Evropska Unija i slično) imaju uticaj na računovodstvena istraživanja koji se ogleda kroz prisustvo svojevrsnog normativnog, ali i prisilnog izomorfizma.⁵⁹

---

⁵⁹ Na primer, u zemljama članicama Evropske unije aktivnosti povezane sa različitim aspektima funkcionisanja jedne društvene zajednice, kao što su u ekonomskoj sferi finansijske usluge, ekonomska i monetarna politika, finansijsko izveštavanje, finansijska kontrola, oporezivanje, kompanijsko pravo, javne nabavke, pravo intelektualne svojine i slično moraju biti u skladu sa zahtevima pravne i profesionalne regulative koja čini *acquis communautaire*.

5. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Istorija ekonomije dugo se odlikovala neslaganjima u vezi pitanja da li je ekonomija „nauka” u strogom smislu te reči – lišena vrednosnih procena i oslobođena ideoloških predrasuda. Većina ekonomista opredelila se za pozitivističku koncepciju ekonomije, što je rezultiralo jasnim razgraničenjem jezgra i periferije discipline. Ovako postavljena (hijerarhijska) unutrašnja struktura determiniše način razmišljanja u ekonomiji i utiče na ciljeve i vrednosti ekonomske profesije.

Oblikovanje ponašanja akademskih ekonomista na način da se isto upodobljava po uzoru na primere onih koji su percipirani kao uspešni, sugerije da je u profesiji prisutan mimetički izomorfizam. Budući da jedino adaptacija mimikrijom putem potpunog prilagođavanja profesionalnim standardima rezultira društvenim prihvatanjem, nesumnjivo je da akademsku profesiju karakteriše i normativni izomorfizam. Mada su ova dva oblika izomorfizma приметно izražena unutar organizacionog polja, tj. u jezgru discipline, oni su, zapravo, nusprodukt prinudnog izomorfizma. Isti se odlikuje definisanom matricom uslovljavanja i asimetrijom moći koja prožima srž discipline (jer njene socijalne strukture i norme potenciraju privrženost dominantnim ideološkim stavovima i istovetnom načinu razmišljanja),⁶⁰ ali se širi i na periferiju (budući da jezgro determiniše ponašanje celine).

S obzirom na razlike u predmetu istraživanja i institucionalnom okviru, logično je da se u oblasti računovodstva situacija u izvesnoj meri razlikuje u odnosu na sliku opšteg stanja u ekonomiji. Mada izomorfne promene u oblasti računovodstva karakteriše prisustvo sva tri vida institucionalnog izomorfizma, iste su pretežno posledica normativnih pritisaka i odvijaju se, između ostalog, pod uticajem međunarodnih profesionalnih organizacija, koje definišu metode rada i uspostavljaju kognitivnu osnovu i legitimitet za autonomiju ovog zanimanja.

Iako je globalna ekonomska kriza izložila disciplinu ozbiljnim kritikama zbog nedostatka otvorene debate, netolerancije na pluralizam i uske pedagogije,⁶¹ rezistentnost ekonomske nauke na suštinske transformacije i dalje opstaje

---

⁶⁰ World Economic Association (2013), str. 10.

⁶¹ Neke od kritika upravo su istakle vezu između ideoloških stavova i/ili nedostatka pluralizma u ekonomiji i neuspeha struke da predvidi krizu iz 2008. ili da barem ponudi iskreno i detaljno naknadno objašnjenje koje bi pomoglo da se osmisle kontra-mere protiv budućih kriza. Videti, na primer: Barry (2017), Dow, (2012).

zahvaljujući nepromenjenoj društvenoj organizaciji ekonomije⁶² i institucionalnom izomorfizmu naklonjene ekonomske i računovodstvene profesije.

LITERATURA

- Addison, T. et al. (2015), "Aid, Social Policy, and Development", WIDER Working Paper 61/2015, Helsinki: UNU-WIDE
- Akerlof, G. (2020), "Sins of Omission and the Practice of Economics", *Journal of Economic Literature*, 58 (2), Pp. 405-418.
- Barry, J. (2017), "A Decade on from the Global Financial Crash: The Role of Mainstream Economics, Ideological Groupthink and Missed Opportunities", <http://qpol.qub.ac.uk/decade-from-global-financial-crash/> [Pristupljeno: 09/11/20].
- Barry, J. (2016), "Green Political Economy: Beyond Orthodox Undifferentiated Economic Growth as a Permanent Feature of the Economy", in: Gabrielson et al. (eds.) *Oxford Handbook of Environmental Political Theory*, Oxford University Press, Oxford: UK, Pp. 304-317
- Besley, T. and Hennessy, P. (2009), "The Global Financial Crisis – Why Didn't Anybody Notice?" <https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/733/03-Besley.pdf> [Pristupljeno: 29/11/20].
- Blanchard, O. (2018), "On the Future of Macroeconomic Models", *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 34, Issue 1-2, Pp. 43-54.
- Blaug, M. (2003), "The Formalist Revolution of the 1950s," *Journal of the History of Economic Thought* 25 (2), Pp. 145-156.
- Brogaard, J. et al. (2014), "Networks and Productivity: Causal Evidence from Editor Rotations", *Journal of Financial Economics* 111(1), Pp. 251 – 270.
- Card, D. and DellaVigna, S. (2013), "Nine Facts about Top Journals in Economics", *Journal of Economic Literature* 51(1), Pp. 144–161.

---

⁶² O tzv. nepotpunom pripitomljavanju kao korisnom polazištu za promene ovog tipa pogledati u: Davis (2019a). Reč je o trendu u razvoju nauke koji ignoriše tradicionalne granice disciplina, povećava specijalizaciju u nauci, uključujući i ekonomiju (koja na taj način postaje raznovrsnija), čime se potencijalno slabi njena društvena struktura jezgra i periferije.

- Carnegie, G.D. and Napier, C. J. (1996), "Critical and Interpretive Histories: Insights into Accounting's Present and Future Through Its Past", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 9 No. 3, Pp. 7-39.
- Coetsee, D. (2011), "A Comment on Research Frameworks Applied in Accounting Research", *SAJAR*, 25(1), Pp. 81-102.
- Davis, J. (2019) "Economics and Economic Methodology in a Core-Periphery Economic World," *Brazilian Journal of Political Economy*, 39(3), Pp. 408-426
- Davis, J. (2019a) "Specialization, Fragmentation, and Pluralism in Economics," *European Journal of the History of Economic Thought*, 26(3), Pp. 1-23
- Deegan, C. (2014), *Financial Accounting Theory*, McGraw-Hill Education (Australia) Pty Ltd.
- DiMaggio, P. J. and Powell, W. W. (1983), "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields", *American Sociological Review*, 48(2), Pp. 147-160.
- Dow, S. (2013), "Formalism, Rationality and Evidence", *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*, Special issue, 6(3), Pp. 44-63.
- Dow, S. (2012), "Different Approaches to the Financial Crisis", *Economic Thought*, 1 (1), Pp. 80-93.
- Dow, S. (2005), *Ekonomska metodologija: istraživanje*, prevod, Politička kultura, Zagreb
- Duina, F. (2011), *Institutions and the Economy*, Polity Press, Cambridge: UK
- Fine, B. (2003), "An Extraordinary Discipline", in: Fullbrook, E. (ed.) *The Crisis in Economics*, Routledge, London, Pp. 147-150.
- Fridman, M. (1996), "Metodologija pozitivne ekonomije", u: Aničić, R. (redaktor), *Uvod u metode ekonomske analize – teorijsko filozofske osnove naučnog metoda*, Ekonomski fakultet, Beograd, str. 123-142.
- Godfrey, J. et. al. (2000), *Accounting Theory*, 4th edition, John Wiley & Sons Australia, Ltd
- Hausman, D. and McPherson, M. (2012), "The Philosophical Foundations of Mainstream Normative Economics", in Hausman, D. (ed.) *The Philosophy of Economics: An Anthology*, third edition, Cambridge University Press, Cambridge, Pp. 226-251.
- Hekman, J. and Muktan, S. (2018), "Publishing and Promotion in Economics: The Tyranny of the Top Five", Institute for New Economic Thinking, Working Paper No. 82

- Kanter, R. (1972), *Commitment and Community: Communes and Utopias in Sociological Perspective*, Harvard University Press, Cambridge Mass.
- Krause, P. (2013), "Of Institutions and Butterflies: Is Isomorphism in Developing Countries Necessarily a Bad Thing?" <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/8353.pdf>
- Javdani, M. and Chang, H-J. (2019), "Who Said or What Said? Estimating Ideological Bias in Views Among Economists" MPRA Paper No. 91958, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/91958/1/MPra_paper_91958.pdf [Pristupljeno: 10/11/20].
- Jović, D. (2009), "Reforms in Public Sector and Accounting", in Prašćević et al. (eds) *Economics Policy and Global Recession, Vol. 1*, Faculty of Economics, University of Belgrade, Pp. 251-261
- Lee, F. (2007), "The Research Assessment Exercise, the State and the Dominance of Mainstream Economics in British Universities", *Cambridge Journal of Economics*, 31(2), Pp. 309-325.
- Lee, B. and Humphrey, C. (2006), "More than a Numbers Game: Qualitative Research in Accounting", *Management Decision*, Vol. 44 No. 2, Pp. 180-197
- Major, M. (2017), "Positivism and "Alternative" Accounting Research", *Revista Contabilidade & Finanças*, 2017 – SciELO, Sao Paulo, Brasil, 28(74), Pp. 173-178.
- Morgan, J. (2018), "Heterodox Economics and Economic Methodology: An Interview with John Davis", *Real-world Economics Review*, Vol. 86, Pp. 134-148
- Morgan, J. (2016), "Mainstream Economics and the Crisis of Imagination: Part II" <http://speri.dept.shef.ac.uk/2016/09/12/mainstream-economics-and-the-crisis-of-imagination-part-ii/> [Pristupljeno: 09/11/20]
- Mouck, T. (1990), "Positive Accounting Theory as a Lakatosian Research Program", *Accounting and Business Research*, 20 (79), Pp. 231 – 239.
- Önder, A. and Terviö, M. (2015), "Is Economics a House Divided? Analysis of Citation Networks", <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/ecin.12164> [Pristupljeno: 09/11/20]
- Pagano, U. (2004), "The Economics of Institutions and the Institutions of Economics", in Lewis, P. (ed), *Transforming Economics, Perspectives on the Critical Realist Project*, Routledge, London and New York, Pp. 252-268.
- Pallot, J., (1998), "New Public Management Reform in New Zealand: The Collective Strategy Phase", *International Public Management Journal*, Vol. 1/No. 1/1998.
- Popper, K. (1962), "On the Sources of Knowledge and of Ignorance", *Philosophy and Phenomenological Research*, 23(2), Pp. 292-293.

- Pritchett, L., et al. (2010), "Capability Traps? The Mechanisms of Persistent Implementation Failure", Center for Global Development Working Paper 234.
- Romer, P. (2016), "The Trouble With Macroeconomics", <https://paulromer.net/trouble-with-macroeconomics-update/WP-Trouble.pdf> [Pristupljeno: 20/10/18]
- Rubinstein, A. (2006), "A Sceptic's Comment on the Study of Economics", *The Economic Journal*, Vol. 116, Issue 510, March 2006, Pp. C1–C9
- Stiglitz, J. (2002), "There is no Invisible Hand", <https://www.theguardian.com/education/2002/dec/20/highereducation.uk1> [Pristupljeno: 10/11/20].
- Tuttle, B. and Dillard, J. (2007), "Beyond Competition: Institutional Isomorphism in U.S. Accounting Research", *Accounting Horizon*, 21(4), Pp. 387-409.
- Van Dalen, H. (2019), "Values of Economists Matter in the Art and Science of Economics", *Kyklos*, 72(3), Pp. 472-499
- Watts, R. L. (1995), "Nature and Origins of Positive Research in Accounting", in Jones, S. et al. (eds), *Accounting Theory: A Contemporary Review*, Sydney: Harcourt Brace, Pp. 295–353.
- Watts, R. and Zimmerman, J. (1986), *Positive Accounting Theory*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- World Economic Association (2013), "Interview with Dany Rodrik", *World Economic Association Newsletter* 3(2), Pp. 9-12,
- Wright, J. (2019), *Pluralism and Social Epistemology in Economics*, (Doctoral thesis), <https://www.repository.cam.ac.uk/handle/1810/290423> [Pristupljeno: 23/11/20]